
Redactie:

Dr. H. M. DEKHUIJZEN (secretaris, p/a, CABO, Postbus 14, Wageningen)

Mr. J. H. KLATTE, Prof. Dr. K. H. VOOUS en Dr. W. J. WOLFF

OVERZOMERENDE EN RUIENDE BERGEENDEN *TADORNA* *TADORNA* IN HET HARINGVLIET

Summering and moulting Shelducks *Tadorna Tadorna* in the Haringvliet

G. L. OUWENEEL

INLEIDING

Gedurende de maanden mei tot en met augustus is het grote gezelschap ter plaatse niet broedende Bergeenden *tadorna tadorna* dat op de Ventjagersplaten verblijft, een van de opvallende avifaunistische facetten van dit waterwildreservaat. Dit verslag gaat in op enkele aspecten hiervan. Dank is verschuldigd aan Lebrecht die het manuscript voorzag van kritische kanttekeningen.

Het gebied

Op en rond de Ventjagersplaten voltrokken zich de laatste vijftien jaar grote veranderingen. Lebrecht (1964) beschrijft de situatie vóór deze ingrepen. De ontwikkeling sindsdien en de situatie thans (Fig. 1) zijn te vinden bij Ouweneel (1969, 1972) en Zwarts (1974). De Deltadienst verstrekke een overzicht van de dagelijkse zoutgehaltemetingen tussen 1-1-1972 en 31-12-1974 bij het nabijgelegen Den Bommel. We zien dat in dat tijdvak het zoutgehalte schommelde tussen 96 mgr. Cl⁻/l (op 25-11-1972) en 520 mgr Cl⁻/l (op 25-6-1974). Na de afsluiting resteert in het Haringvliet een gemiddeld getijdenverschil van ca. 40 centimeter. Een belangrijk deel van de Ventjagersplaten ligt juist boven of net onder de gemiddelde waterstand, een voor het waterwild aantrekkelijke eigenschap.

Waarnemingen van vroeger

Timmerman (1960) noemt het zeegat van Goeree een belangrijke concentratieplaats van niet-broedende Bergeenden: van de ca. 2250 niet-broedende Bergeenden, die in 1957 in Zuidwest-Nederland werden geteld, verbleven er 1600 in de monding van het Haringvliet. Bij bezoeken van Lebrecht aan de Ventjagersplaten in de nazomer van 1946 en 1947 nam hij daar geen Bergeenden waar. Op 21-8-1962 telde Lebrecht ter plaatse „tientallen” Bergeenden, waarvan het overgrote deel vliegvlugge juvenielen uit het

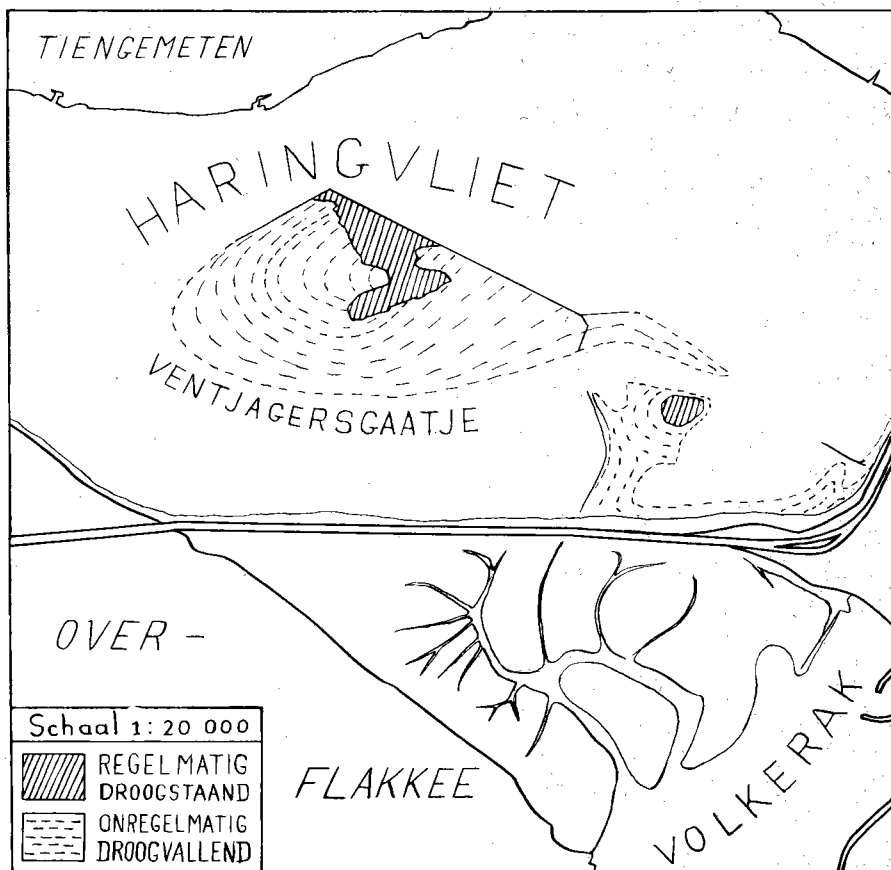

Fig. 1. De Ventjagersplaten.

Fig. 1. The Ventjagersplaten.

laatste broedseizoen betrof (schr. med.). Wolff (1967) stelde eind-augustus 1966 op de Ventjagersplaten 160 adulte Bergeenden vast, waarbij wordt gesuggereerd dat de vogels hier ruiden.

METHODE

Tussen 1969 en 1975 bezocht ik het gebied gemiddeld eens per 10 dagen. Voorts zijn gegevens verwerkt ontleend aan de studie van Zwarts (1974). Voorzover mogelijk werden de Bergeenden steeds geteld. Tevens ging de aandacht uit naar het aandeel tweejarige in de concentraties, de activiteiten die de vogels te zien gaven en vooral naar het wegtrekpatroon. Dit laatste in samenhang met hetgeen bekend is over de ruigewoonten van de soort. Onderscheid werd gemaakt tussen tweedejaarsvogels en adulten. De in het lopende broedseizoen grootgebrachte Bergeenden worden met juvenielen aangeduid.

RESULTAAT

a. Aantallen en aantalverloop

Vanaf oktober tot half-mei bevinden zich op de Ventjagersplaten tientallen, maximaal enkele honderden Bergeenden. Tabel I geeft over de periode 1971 tot en met 1975, jaarlijks het maximum aantal Bergeenden, dat in opeenvolgende decaden vanaf eind-mei tot en met eind-september op de Ventjagersplaten werd vastgesteld. In 1975 bleek, dat er een geregelde uitwisseling is met de westelijker in het Haringvliet gelegen Slijkplaat. Het soms per opeenvolgende waarnemingsdatum opmerkelijk verschil in aantal, kan hierin zijn oorzaak vinden. Met uitzondering van 1973 schommelde in de jaren 1971-1975 het aantal tussen de 3000 en 4000 vogels. In 1975 waren er op 21-6 op de Ventjagersplaten 2500 en op de Slijkplaat 750-1000 Bergeenden. Het absolute maximum dateert van 25-6-1968 toen ruim 5600 individuen op de Ventjagersplaten waren (Zwarts). Rond de platen broeden maximaal 5 paar Bergeenden. De eerste ouderparen met kuikens verschijnen gewoonlijk aan het eind van de eerste week van juni.

Tabel 1. Maximum aantal Bergeenden per decade vanaf eind-mei tot en met eind-september over de jaren 1971 tot en met 1975.

Table 1. Maximum number of *Shelduck* at ten days from the end of may up to and including september in the years 1971 up to and including 1975.

	1971	1972	1973	1974	1975
21-31 mei	300	?	250	2500	800
1-10 juni	3300	600	1500	4000	2150
11-20 juni	1500	2250	?	?	1700
21-30 juni	650	2800	2000	enkele 1000 en	2550
1-10 juli	700	3500	2125	800	2450
11-20 juli	400	1125	1000	900	700
21-31 juli	500	1900	150	300	500
1-10 augustus	?	300	400	125	800
11-20 augustus	900	60	400	100	?
21-31 augustus	?	10 en	250	350	100
1-10 september	?	250	>100	?	350
11-20 september	500	375	?	250	?
21-30 september	?	250	?	100	200

De toename vanaf de derde mei-decade vindt spectaculair snel plaats, de afname na half-juli eveneens: in 1972 waren er op 23-7 1900 Bergeenden, op 29-7 nog 250. In september bereikt het gezelschap het voor het winterhalfjaar gebruikelijke niveau. Zwarts meldt voor de periode 1964-1969 voor de maanden maart-juni een niveau van 2000-3000 Bergeenden. Tegenwoordig blijven de aantallen gedurende deze periode beperkt tot maximaal enkele honderden.

b. Leeftijdsopbouw

In 1975 werd van half-mei tot eind-juni bij ieder bezoek van een aantal Bergeenden de leeftijdsklasse bepaald. Het resultaat, geëxtrapoleerd over

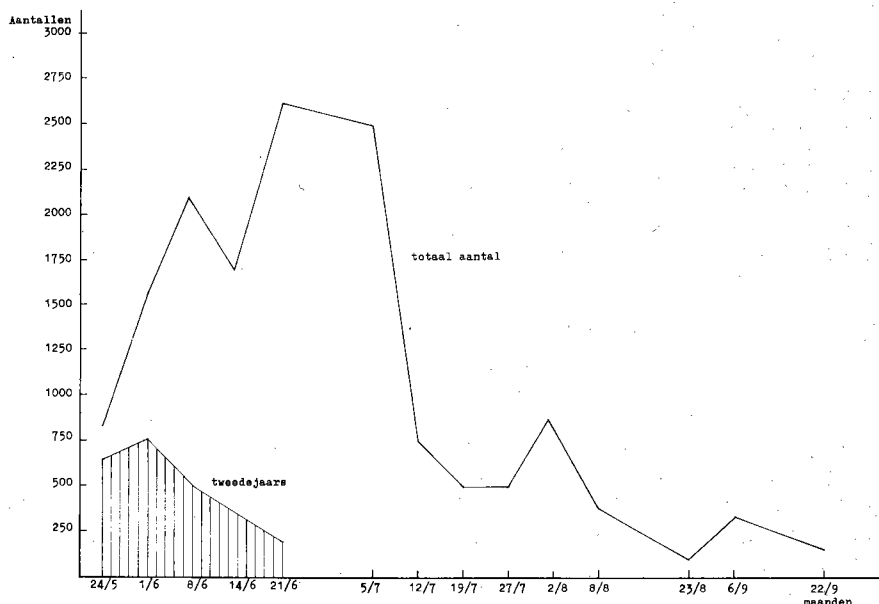

Fig. 2. Aandeel eerstejaars Bergeenden in het gezelschap in 1975.

Fig. 2. Number of first-years Shelduck in the flock in 1975.

het gehele gezelschap, staat vermeld in Fig. 2. De in het voorjaar aanwezige individuen betreffen voornamelijk tweedejaarsvogels. De Bergeenden, die vanaf eind-mei op de Ventjagersplaten arriveren, zijn alle volwassen vogels. Vanaf de tweede juni-decade ging het onderscheiden van de tweejarige vogels op problemen stuiten doordat enerzijds de hoofdmacht van de Bergeenden zich ging concentreren op de grote plaat in het Haringvliet, en anderzijds vanaf begin-juni bij zowel niet-broedende adulten als bij tweedejaarsvogels de rui van borst- en dekveren begint. Niettemin is het zeker, dat in de loop van juni reeds het aantal tweedejaarsvogels, afneemt.

c. Activiteiten en terreingebruik

De Bergeenden concentreren zich in het vrijwel getijloze, verzoetende milieu van het Haringvliet: de langs de lengtestrekdam gelegen plaat herbergt het grootste gezelschap, soms meer dan 80% van het totaal aanwezige aantal. Ook houden zich veel Bergeenden op ten oosten van de dwarsdam, op en rond een opwas. Twee minder belangrijke concentratieplaatsen liggen langs de dammenweg. Bij laagwater op de zoute zuidelijke Ventjagersplaten fourageren en/of rusten daar maximaal enkele honderden Bergeenden. De meeste van deze vogels brengen de hoogwaterperiode door op de noordelijke platen; enkele wijken uit naar nabijgelegen landbouwpolders. Een belangrijk deel van de overzomeringsperiode wordt rustend doorgebracht. De fourageeractiviteiten nemen een minderheid van de

beschikbare tijd in beslag en soms kreeg ik de indruk dat de vogels in een lethargie verkeerden. Vliegactiviteiten zijn er weinig: de noordelijke platen vormen zowel rustplaats als voedselterrein. Eind-mei en in de eerste helft van juni zijn de adulte Bergeenden nog in baltsstemming. Daarna neemt de baltsfrequentie af, zij het dat tot in juli agressie-uitingen te zien zijn. In de eerste helft van juni is waarneembaar, dat de adulten meer paarsgewijs en de tweedejaarsvogels gezelschapsgewijs optreden. Een bodemonderzoek zou moeten uitwijzen wat de Bergeenden op de noordelijke Ventjagersplaten aan voedsel vinden; waarschijnlijk zijn dit oligochaeten.

d. Ruien

Het is bekend dat van de noordwest-europese populatie van de Bergeend, een belangrijk deel de vleugelrui doorbrengt op het Grossen Knechtsand in de Duitse Bocht (Goethe 1957, 1961). Deze gebeurtenis voltrekt zich in de maanden juli tot en met september. Per individu duurt de vleugelrui ca. 29 dagen (Hoogerheide 1958), in welke periode de vogel het vliegvermogen mist. Deze handicap brengt voor de vogel gevaren mee waaruit de concentratie-noodzaak voortvloeit. De in de nazomer op de Ventjagersplaten pleisterende Bergeenden zijn voor een deel juvenielen. Daarnaast blijft ook een gering gezelschap adulte Bergeenden ter plaatse. In augustus 1969 nam ik waar dat een gezelschap van ca. 150 adulte Bergeenden, sterk geconcentreerd, in het Ventjagersgaatje zwom. Dit herhaalde zich de daaropvolgende nazomers en het vermoeden dat deze vogels in de vleugelrui waren, kon in 1972 en 1974 met gebruik van een boot worden aangetoond: de vogels misten het vliegvermogen geheel of gedeeltelijk. In 1975 ruiden tenminste 500 Bergeenden op de Ventjagersplaten; dit niveau werd in voorgaande jaren niet bereikt.

DISCUSSIE

a. Pre-moulting concentration

De veronderstelling dringt zich op dat na het op gang komen van de aanleg van de afsluitdam van het Haringvliet aan het eind van de jaren vijftig, de Bergeenden zich verplaatsten van het zeegat van Goeree naar de Ventjagersplaten. In vergelijking met 1957 is het gezelschap thans aanzienlijk groter.

Het is de vraag of de adulte Bergeenden die eind-mei, begin-juni op het Haringvliet arriveren, uitsluitend uit Zuidwest-Nederland stammen. Zwarts oppert dat er ook vogels van de Britse eilanden bij zijn. Ook is het niet aan te tonen of het hier Bergeenden betreft, die niet tot broeden zijn gekomen dan wel paren van wie de broedcyclus werd verstoord. Bekend is wel dat Bergeenden hun jongen in de steek kunnen laten (Hori 1964). Dat de Bergeenden van het Haringvliet als een „pre-moulting concentration” (Salomonsen 1968) kunnen worden beschouwd moge blijken uit het feit dat

het wegtrekpatroon van de Ventjagersplaten in juli, samenvalt met de opbouw van de vluchten Bergeenden, die op het Grossen Knechtsand komen ruïen (Goethe 1961). Fig. 2 laat goed zien de abrupte aantalafname in de loop van juli, waarbij de tegenstelling tot de geleidelijke afname van de tweedejaarsvogels, een maand eerder, opvalt. Het wegtrekken van de Bergeenden uit dit gebied vertoont ook overeenstemming met eerdere bevindingen langs de Gooise IJsselmeerkust, door Hoogerheide en Kraak (1942) eveneens in verband gebracht met de rui op het Grossen Knechtsand.

b. Zomerconcentraties elders in West-Europa

Goethe (1961) noemt het voorkomen van een zomerconcentratie Bergeenden bij het eiland Mellum, niet ver van het Grossen Knechtsand. Deze concentratie treedt echter eerst in juli op. Dan beschrijft Lind (1957) nog de aanwezigheid van een zomerconcentratie Bergeenden in het Deense reservaat Tipperne. De overeenkomst met de gang van zaken op de Ventjagersplaten valt daarbij op. Vermeldenswaard is de door Lebrecht (1956) beschreven ruiplaats van Bergeenden in de Westerschelde. Wolff trof hier in 1968 enkele honderden ruiende Bergeenden aan (schr.med.).

c. Toekomst

Timmerman (1960) noemt de Bergeend een uitgesproken zoutwatervogel. Wellicht moet deze stelling wat worden afgezwakt: alleen al in Nederland zien we de soort broeden in gebieden als de Biesbosch (o.a. Lebrecht 1961), langs het IJsselmeer en in de IJsselmeerpolders en ervaren we nu hoe Bergeenden massaal overzomeren in het verzoetende milieu van het Haringvliet. Weliswaar hebben zowel het IJsselmeer als het Haringvliet een marien verleden. De afsluiting van het Haringvliet had tot gevolg, dat een aantal natuurgebieden, die hun biologische betekenis ontleenden aan bepaalde vormen van milieu-dynamiek (Lebrecht 1974), hun betekenis zagen verminderen. Op de noordelijke Ventjagersplaten bleef een zekere mate van milieu-dynamiek gehandhaafd. De wisselende waterstanden op de plaat lijken tot dusver kolonisatie door planten niet toe te laten, waardoor er enig optimisme kan zijn over de vraag of de overzomerende populatie Bergeenden zich hier in de toekomst zal kunnen handhaven. Mocht de plaat toch begroeid raken dan zullen de Bergeenden, en ook het andere waterwild, zeker niet in gezelschappen van de huidige omvang de Ventjagersplaten blijven bezoeken.

SAMENVATTING

1. In ieder geval sinds het midden van de jaren zestig overzomert in juni-juli een gezelschap van enkele duizenden Bergeenden op de Ventjagersplaten. De sluiting van het Haringvliet in 1970 heeft tot dusver hierin geen verandering gebracht.

2. Terwijl het totaal aantal Bergeenden vanaf eind-mei geleidelijk toeneemt om in juli scherp te dalen, loopt het aantal tweedejaars Bergeenden, dat aanvankelijk meer dan de helft van het totaal vormt, al vanaf begin-juni terug.
3. De overgrote meerderheid vertrekt vlak voor het begin van de rui. Aangenomen mag worden dat de vogels naar het Grossen Knechtsand trekken om daar te ruïen. Ongeveer 10% van het aantal Bergeenden blijft op de Ventjagersplaten en ondergaat daar de vleugelrui.
4. De geschiktheid van het gebied voor overzomerende Bergeenden vloeit voort uit enkele vormen van milieu-dynamiek, te weten een thans rudimentair getijverschil en dynamische opwaaiing, gepaard gaande met een zeer geleidelijke helling van de slikken.

SUMMARY

1. Incidentally during the years 1963-1968 and with high frequency since 1969, observations were made on a concentration summering non-breeding Shelduck on the Haringvliet in the province of Zuid-Holland in the Netherlands.
2. In the Haringvliet a large bank is situated, called the Ventjagersplaat. Figure 1 shows the area. The Ventjagersplaat lies north of the dike. After the closure of the Haringvliet the tidal difference was reduced to about 15 centimeters. Usually a part of the banks lies just above waterlevel; there are wide shallow waters round the bank. South of the dike we find tidal mudflats.
3. From October till May there are maximal some hundreds of Shelduck on the Ventjagersplaat. In the second part of May numbers start to increase. Table 1 shows the summer-numbers during the years 1971-1975. The maximal number counted at one day on the Ventjagersplaat is 5600 (25-6-1968). Fig. 2 shows the number of firstyear Shelduck in the concentration.
4. The summering Shelduck prefer to stay in the fresh, tideless part of the area; only some hundreds regularly visit the salt tidal mudflats. It is expected that oligochaetes form the greater part of the food.
5. The majority of the summering Shelduck leave the area just before their wing-moult. It is expected that these birds migrate to the Grossen Knechtsand, the important moulting-place in the Bight of Heligoland. Some hundreds of Shelduck (in 1975 more than 500) spend their wing-moult on the Ventjagersplaat.

LITERATUUR

- Bauer, K. M. & U. N. Glutz von Blotzheim. 1968. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 2. Anseriformes (1. Teil). Frankfurt am Main.
- Goethe, F. 1957. Über den Mäuserzug der Brandenten *tadorna tadorna* zum Grossen Knechtsand. In: Fünfzig Jahre Seevogelschutz. Hamburg.
- Goethe, F. 1961. A survey of moulting Shelduck on Knechtsand. British Birds 54: 106—115.
- Goethe, F. 1961. The moult gatherings and moult migrations of Shelduck in north-west Germany. British Birds 54: 145—161.
- Hoogerheide, C. & J. 1968. Slagenpui van de Bergeend *tadorna tadorna* in Artis. Ardea 46: 149.
- Hoogerheide, J. en W. K. Kraak. 1942. Voorkomen en trek van de Bergeend *tadorna tadorna*, naar aanleiding van veldobservaties aan de Gooise kust. Ardea 31: 1—19.
- Hori, J. 1964. Parental care in the Shelduck. 15th Annual Report of the Wildfowl Trust: 100—103.
- Lebret, T. 1956. Bergeenden in vleugelrui in de monding van de Westerschelde. Ardea 44: 213—217.
- Lebret, T. 1961. De vogelbevolking van de Biesbosch in de loop van het jaar. In C. J. Verhey: De Biesbosch, land van het levende water. Zutphen.
- Lebret, T. 1964. Waterwild en deltawerken III. De achteruitgang van de Grauwe Gans *anser anser* op de Ventjagersplaten. De levende Natuur 67: 271—278.
- Lebret, T. 1974. Milieu-dynamiek als factor van het biotoop van een aantal vogelsoorten. Limosa 47: 100—120.
- Lind, H. 1957. En undersøgelse av Gravandens *tadorna tadorna* traekforhold. Dansk. Orn. Foren. Tidsskr. 51: 85—114.
- Olney, P. J. S. 1965. The food and feeding habits of Shelduck. Ibis 107: 527—532.

- Ouweneel, G. L. 1969. Ruiende Grauwe Ganzen *anser anser* in het Haringvliet in de zomer van 1969. *Limosa*: 42: 206—223.
- Ouweneel, G. L. 1972. De noordelijke Ventjagersplaten, een waterwildrefugium in het Haringvliet. *De Levende Natuur*: 75: 49—57.
- Ouweneel, G. L. 1973. De avifauna in het Hollandsch Diep-Haringvliet gedurende de eerste twee jaar na de afsluiting. *Limosa* 46: 166—191.
- Salomonsen, F. 1968. The moult migration. 19th Annual Report Wildfowl Trust: 5—24.
- Timmerman, A. 1960. De Bergeend *tadorna tadorna* als broedvogel in Nederland. *Limosa* 33: 159—173.
- Voous, K. H. 1960. Atlas van de Europese Vogels. Amsterdam.
- Wolff, W. J. 1969. Distribution of non-breeding waders in an estuarine area in relation to the distribution of their food organisms. *Ardea* 57: 1—28.
- Young, C. M. 1970. Shelduck parliaments. *Ardea* 58: 125—130.
- Zwarts, L. 1974. Vogels van het brakke getij-gebied Amsterdam.

Adres: Kilstraat 22, Maasdam.